

Nowa książka o stratach wojennych bibliotek w Polsce

We wrześniu 1994 r., jako pierwsza publikacja Biura, ukazał się tom pt. *Straty bibliotek w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 r.* Ten wstępny raport o stanie naszej wiedzy, pod redakcją naukową Andrzeja Mężyńskiego, przygotowany został w ciągu dwóch lat i zawierał informacje o stratach blisko 7000 bibliotek, wśród których znalazły się najważniejsze. Główny cel raportu – dostarczenie dokumentacji dla polsko-niemieckich rozmów na temat wzajemnego zwrotu dóbr kultury przemieszczonych w wyniku II wojny – został osiągnięty. Równoległe ukazała się wersja skrócona, opracowana przez Barbarę Bieńkowską (po polsku i angielsku).

Już po wydaniu tych publikacji, do końca 1995 r., trwała dalsza kwerenda, głównie archiwalna. Wykorzystywane też były publikacje, zarówno bieżące, jak i dotychczas pominięte, które przyniosły wiele nowego materiału na badany temat. W 1997 r., w związku z podjęciem rejestracji bibliotek istniejących na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej, kwerenda została czasowo zawieszona, lecz wznowiono ją z początkiem 1999 r. (po wydaniu książki pt. *Biblioteki na ziemiach wschodnich II Rzeczypospolitej. Informator*).

W wyniku wspomnianej kwerendy zebrano informacje o stratach ponad 40 000 bibliotek, co w porównaniu z liczbą bibliotek wymienionych w raporcie było znaczącą różnicą, także jakościową. Aby tak ogromny materiał przygotować do druku, należało podjąć kilka niezbędnych decyzji. Po pierwsze, z obszaru zainteresowań wyłączone zostały biblioteki z terytoriów włączonych do Polski po 1945 r., z wyjątkiem obszaru Wolnego Miasta Gdańsk (czyli tzw. Ziemie Odzyskane). W większości były to biblioteki i kolekcje należące do niemieckiego dziedzictwa kulturalnego (informacje o bibliotekach polskich z tego obszaru, działających do 1939 r., będą

wykorzystane w przygotowywanym informatorze o bibliotekach polonijnych w latach 1938–1948). Tak więc terytorium objęte anonsowaną publikacją zawiera się między zachodnią i północną granicą II Rzeczypospolitej (ze wspomnianym wyjątkiem W.M. Gdańsk) a współczesną wschodnią granicą Polski.

Następnie istniejąca kartoteka strat bibliotek została podzielona na dwie grupy. W pierwszej znalazły się biblioteki instytucjonalne, których zbiory przed 1939 r. liczyły co najmniej 1000 tomów (z wyjątkiem bibliotek szkół powszechnych). Dla księgozbiorów domowych (prywatnych) oraz bibliotek szkół powszechnych próg ten wyniósł 5000 tomów. Karty tych bibliotek zostały ujęte w postaci indywidualnych metryczek opracowanych wg dziesięciopunktowego formularza. Od zasady wielkości zbiorów (1000 i 5000) czynione były liczne odstępstwa *in plus*. Na przykład, jeśli biblioteka zawierała cenne zbiory specjalne (liczne klasztory), właściciel księgozbioru był postacią znaczącą w skali ogólnopolskiej (np. Stefan Wyszyński) lub księgozbiór prywatny był gromadzony przez wiele pokoleń (biblioteki ziemiańskie), to takie obiekty otrzymały opis indywidualny, mimo że nie spełniały kryterium wielkości zbiorów. W drugiej grupie (nieporównanie liczniejszej) znalazły się pozostałe biblioteki. Dane liczbowe o ich zbiorach i stratach ujęte zostały tylko w zestawieniach statystycznych, gdzie uwzględniono także biblioteki z części opisowej. Po połączeniu dubletów i wydzieleniu kart zbędnych w części opisowej ujęte zostały dane o ponad 1800 bibliotekach (1500 instytucjonalnych, pozostałe to księgozbiory prywatne), natomiast w części statystycznej dane o ok. 38 000 bibliotek.

W świetle tego, co zostało przedstawione, przygotowywana publikacja, zatytułowana *Informator o stratach bibliotek na*

terytoriach polskich okupowanych w latach 1939–1945 (bez Ziemi Wschodnich) nie będzie poprawionym i uzupełnionym wydaniem *Strat bibliotek...*, lecz zupełnie nowym opracowaniem. Oprócz wyżej wspomnianych bloków (indywidualne metryczki bibliotek, zestawienia statystyczne), znajdzie się w niej rozdział zawierający zbiorcze informacje o stratach bibliotek na podstawie materiałów archiwalnych i drukowanych (np. straty bibliotek szkolnych i powszechnych na terenie Kuratorium Okręgu Szkolnego Poznańskiego). Informacje te będą miały postać rejestrów (łącznie ok. 140 poz.). Założenia metodologiczne przygotowywanej publikacji zostały szczegółowo przedstawione we *Wstępie* autorstwa prof. Barbary Bieńkowskiej, redaktora naukowego. Wykorzystane materiały rękopiśmienne i drukowane wraz z ich cytowanymi skrótami znajdują się w *Bibliografii*. Ponadto książka będzie zaopatrzona w dwa indeksy: właścicieli bibliotek i księgozbiorów oraz indeks pozostałych nazw osobowych. O zasięgu terytorialnym i przyjętym w opisach podziale administracyjnym informują dwie mapy załącznikowe. Publikacja ma się ukazać w końcu bieżącego roku.

Zgromadzone dotychczas informacje na temat strat wojennych bibliotek, mimo ich bogactwa, nie wyczerpują tematu. Istnieje potrzeba bardziej dogłębnych badań regionalnych z wykorzystaniem lokalnych zasobów archiwalnych i rękopiśmiennych, które na pewno przyniosłyby nowe, nieznanne materiały i uszczegółowiły obraz strat bibliotek na ziemiach polskich podczas II wojny światowej. Przykładem takich badań może być wydana w końcu 1999 r. książka Piotra Lechowskiego (będąca skróconą wersją obronionej w 1998 r. pracy doktorskiej) pt. *Biblioteki Krakowa w okresie okupacji niemieckiej 1939–1945*, Kraków 1999.